

O‘Z TILIMIZDAN FOYDALANYAPMIZMI?

Sherqo‘ziyev Nasimxon Nodirbek o‘g‘li

*Farg‘ona viloyati yuridik texnikumi 1-bosqich “Sud-huquqiy faoliyati” yo‘nalishi 24-22
guruh o‘quvchisi*

nasimbeksherqoziyev103@gmail.com

Tel: +998 90 308 29 38

***Til - millat bor ekanligining, uning bashariyat zamonida yashayotganligining
isbot va dalili. Modomiki til yashamas, tamaddun etmas ekan, e‘tibor susayib,
millat ham yo‘q bo‘lib boradi, tarix maydonidan o‘chib ketadi.***

*Afsus, nadomat-la aytay ohimni:
Tildan mehrimizni sug‘urib qo‘ydik!
Bir so‘zni o‘rnida topib aytolmay,
Ajnabiy so‘zlarni besamar yo‘ydik*

Insonning ona tili uning ma‘daniyati, tarixi, o‘tmishi haqida xabar beruvchi ilk belgi hisoblanadi. Ona tili millatning birligi va birdamligining timsolidir. U millatni yagona xalq sifatida o‘z atrofida birlashtiradi va dunyoda mavjudlikni ta‘minlaydi. Har bir millatning o‘z vatani, oilasi bo‘lgani kabi uning jonajon va betakror ona tili ham bo‘ladi. Inson uchun uning vatani, oilasi qanchalik qadrli bo‘lsa, uning ona tili ham shu qadar aziz va muqaddasdir.

Inson kundalik hayoti davomida axborot olish, uni yetkazishda tilda mavjud bo‘lgan so‘zlardan foydalanadi. Tilning yashayotganligi ham ana shunga bog‘liq hodisa. Ya‘ni inson o‘sha tildagi so‘zni nutq jarayonida ishlatadi, uni borliqqa chiqaradi. To‘g‘ri, tilning ijtimoiyligini, uning inson ongiga bog‘liqligini inobatga olgan holda fikrlash lozim. Kanadalik adabiyotshunos va tilshunos Marshall McLuhan aytganidek, dunyoda eng katta targ‘ibot bizning ona tilimizdir, biz bolaligimizda o‘rganadigan va ongsiz ravishda o‘rganadigan narsadir. O‘zgaruvchanlik xususiyati va boshqa tildan yangi tushuncha olish har bir tilda mavjud. Lekin har narsada me‘yor bo‘lgani kabi bu jarayonda ham chegara bo‘lishi kerak. Faqat so‘zning muqobil varianti bo‘lmagandagina yangi atama olishni ma‘qul deb topishimiz kerak. Ajnabiy tildan so‘z olish ko‘pincha so‘zlashuv tilida ro‘y berayotgani ma‘lum. Chunki adabiy til me‘yorlaridan to‘laqonli foydalanish oddiy so‘zlashuv nutqida uchramaydi. Hozirgi kunda sof o‘zbek tilida mavjud bo‘lgan so‘zlar o‘rnida Ovro‘pa va shu kabi chet so‘zlarini qo‘llash holatlari uchramoqda. Natijada muomalamizdagi so‘zlarning o‘rin bo‘shatishi, kam qo‘llanishi yoki deyarli foydalanmay qolayotganligi uchraydi.

1914-yil “Oyna” jurnalining 31-sonidagi “*Har millat o'zi tili ila faxr etar*” nomli maqolada shunday deyilgan: “*Agar til va adabiyotimizni muhofaza qilmay, anga ajnabiy lug‘at va so‘zlarni qo‘sha bersak, biz oz zamonada til va millatimizni yo‘qoturmiz. Millatimizni yo‘qotganda diyonatimiz o‘z-o‘zi ila, albatta, yo‘qolur. Bas, bizga tilimizni ajnabiy so‘zlardan muhofaza qilmoqlik eng birinchi muhim bir vazifadir*”. O‘sha davrdan beri ma‘lum bir sabablarga ko‘ra bir qancha so‘zlar muomalamizga kirib keldi, iste‘molga kiritildi, umumturkiy so‘zlarimiz ishlatilmaydigan o‘rinlarni egalladi. Biz hozirgi kunimizdan ertamiz uchun qayg‘urmasak, bu jarayonning ishtirokchisiga aylanib qolamiz, ya‘ni qorishiq tilga o‘rganamiz, o‘zligimizdan o‘zsizlikka o‘tib boramiz.

Buyuk mutafakkir, davlat arbobi Alisher Navoiyning o‘sha davr (fors-tojik tiliga bo‘lgan nazarning kuchliligi, turkiy til o‘zi bir katta daraxt bo‘la turib, o‘zga daraxtning soyasida qolib ketayotganligi, ba‘zi turkiy shoirlarning fors-tojik tilida ijod qilayotganligi) turkiy tilning obro‘cini ko‘tarish, boshqa tillardan (fors-tojik) turkiy tilning imkoniyatlari va xususiyatlari keng ekanligini isbotlab berdi. Alloma adib, o‘z tili bilan aytganda «nazm gulistonining andalibi nag‘masaroyi» sifatida eski o‘zbek tilini, uning badiiy uslubini ilmiy-nazariy jihatdan har tomonlama asosladi, turkiy til imkoniyatlarini amaliy jihatdan isbotlab ko‘rsata oldi. Alisher Navoiy tilning ijtimoiy hodisa ekanligiga alohida e‘tibor qaratadi. O‘zbek tilidagi ifoda imkoniyatlarining boyligini namoyish qiladi. Har bir so‘zdagi ma‘no nozikliklarini juda ishonchli tarzda, mantiqiy dalillar bilan ko‘rsatib beradi. U arab, fors, hindiy tillari qatorida o‘zbek tilining ham eng qadimiy tillardan biri ekanligini alohida ta‘kidlaydi. Fikrlarini qiyoslash usulidan foydalangan holda bayon etadi. Buning uchun u fors-tojik tilini jalb etadi. Biroq biror o‘rinda ham u xolislikdan chekinmaydi. Adib turkiy tildagi yuzta fe‘lni keltirib, ularning ma‘nosini anglatadigan so‘zlarning fors tilida mavjud emasligini ko‘rsatadi. Yoki so‘z ma‘nolari orasidagi tafovutlarga alohida urg‘u beradi.

Alisher Navoiy ona tilidagi so‘zlarning barcha imkoniyatlaridan imkoni boricha to‘liqroq foydalanishga harakat qildi. Zamondoshlari tilidagi faol va nafaol so‘zlarni o‘z asarlariga kiritib, ularning bizning zamonamizgacha yetib kelishini ta‘minladi. O‘zi ko‘plab yangi so‘zlarni yaratdi, oldindan qo‘llanib kelayotgan so‘zlarning yangicha ma‘no tovlanishlarini kashf qildi, tilning ifoda imkoniyatlarini amaliy jihatdan ham juda kengaytirdi.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Miromonovich BMT bosh assambleyasining 75-sessiyasida o‘zbek tilida nutq so‘zlaganligi xalqimiz uchun quvonarli voqea bo‘lgan. Tarixda yana bir bor o‘zbek tiliga e‘tibor qaratilishiga, uning jahon minbarida baralla eshittirilishiga sabab bo‘ldi. Assambleyada ishtirok etgan qator davlat rahbarlari esa maxsus tarjimon quloqchinlardan foydalangan holda o‘zbek

tilidagi soʻzlarni oʻz ona tillarida tingladilar. Ular ham tilimizning purmaʼno soʻzlaridan bahramand boʻlishdi. Ushbu tarixiy voqealar ona tilimiz uchun eʼtibor, uning ravnaqiga qaratilgan harakatlar boʻlsa, uning oddiy hayotimizda eʼtiborsiz qolishi, hurmatsizlikka uchrashi unga oʻz qoʻlimiz bilan berilgan zarbadir. Aynan shunday “zarba”larni quyidagi oʻrinlarda koʻrib oʻtamiz. Toponimik birliklarni chet soʻzlari bilan nomlash juda achinarli holat. Ayniqsa, bugungi kunda qad rostlagan inshoot nomlarining aksariyari chet soʻzlari bilan toʻlgan. Shahar koʻchalari boʻylab ketar ekansiz, ruscha, inglizcha, hatto aralash tilli birikmalarni koʻrib afsuslanasiz. “Milliy tilga eʼtibor shumi, hurmat shunday boʻladimi, ajabo!” – deysiz. Oʻz tilimizda mavjud muqobil variant boʻladigan soʻzlar boʻla turib ajnabiy nomlar berish milliylikdan, oʻzlikdan kechish demakdir. Bunday holatlar “oʻzbekman” degan har bir insonning tabini xira qilishi mubolagʻa emas. Bugungi kunda niqob tutmagan, biror jamoat qoidalarini buzganlarga jarimalar belgilangan, lekin oʻz tiliga hurmatsizlik qilgan shaxslarga biror jiddiy chora koʻrilmagan. Xohlardimki, til qoidalarini buzilishiga qarshi turadigan masʼullar shakllantirilsa, shunday vakolatli tashkilot tuzilsa...

Ham oʻzbekcha, ham chet tilidagi oʻzlashmagan soʻzlarni yonma-yon kelgan holatlari ora-orada qatorlicha uchrab turibdi. “Tantana hotel”, “Hotel ziyorat” - bu nimasi, oʻzbek tilida “mehmonxona” soʻzi yoʻqmi?! Yoki boʻlmasa, joylarimizni “unday city”, “bunday city”lar bilan toʻldirib tashlaganmiz. “Shahar” obroʻsiz soʻzga aylanib qoldimi?! Ular oʻrniga mentalitetimizga xos boʻlmagan, nomilliy soʻzlar ishlatib jumlar yaratib, taajjub! Bunday misollarni qatorlicha keltirish mumkin. Diqqat bilan qaralsa, atrofimiz shunday holatlarni koʻrsatyapti. Ular oʻrniga mentalitetga xos boʻlmagan, nomilliy soʻzlar ishlatib, birikmali jumlar yaratib, taajjub! Yoʻl yoqalab ketayotsam, shunday holatga koʻzim tushdi: mashina ehtiyot qismlari sotiladigan va taʼmirlanadigan bino tepasida “Avto zapchas” deb yozib qoʻyilgan edi. “Avto” soʻzining qoʻllanishiga eʼtirozim yoʻq (“avto” - yunoncha “autos” - oʻzim maʼnosini bildiradi, qoʻshma soʻz boʻlagining bir qismi sifatida qoʻllaniladi). “Zapchast” soʻzi aslida rus tilidan oʻzbek tiliga tarjimasi “qism” hisoblanadi. Uning oʻrniga “ehtiyot qism” birikmasi ishlatilsa, maqsadga muvofiq boʻlar.

Jamiki ezgu fazilatlar, avvalo, ona allasi va ona tilining bebaho jozibasi orqali singadi. Inson qalbida ona tiliga nisbatan sof tuygʻu, mehr-muhabbat alanga oladi. Hattoki, goʻdak ham oʻz vatanini, ota-onasini, dunyoni oʻz ona tili orqali anglaydi va atay boshlaydi. Farzand tarbiyasida onaning oʻrni beqiyos boʻlganidek, insonning hayotda oʻz oʻrnini topishida, kamolotga erishuvida tilning oʻrni ulkan ahamiyatga ega. Pedagogika fanlari doktori, professor Qozoqboy Yoʻldoshev aytganidek:

“O‘zbek tili bayram qilinadigan ish emas, uning maqomini joyiga qo‘yish kerak!”
Uni ko‘klarga ko‘tarib, obro-mavqeyini qaytarish kerak!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 2006-2008
2. To‘xtaliyev B., Karimov B., Usmonova K. // 10-sinf adabiyot darslik. T-2017, 1-nashr.
3. “Imlo” elektron dasturi
4. <https://www.xabar.uz/jamiyat/sessiyadagi-nutq>
5. <https://youtu.be/02y3Rm1V4Lg>